

Smrt pape Pija X. i izbor Benedikta XV. u ozračju početka Prvoga svjetskoga rata

Ivan Armanda

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

SAŽETAK: U članku se govori o smrti pape Pija X. i o konklavi iz 1914. u kojoj je izabran njegov nasljednik Benedikt XV., pri čemu se ti događaji stavljaju u kontekst početka Prvoga svjetskoga rata. Iznose se činjenice koje svjedoče da je Pio X. predviđao ratni sukob u Europi, a potom se opisuju njegove reakcije i stajališta u predvečerje i neposredno nakon početka Prvoga svjetskoga rata. Osobito se naglašava kako je početak rata porazno djelovao na Pija X., koji je preminuo ni mjesec dana nakon početka rata. Nakon kratkoga prikaza novih pravila za održavanje konklava, što ih je propisao upravo Pio X., iznose se podatci o održavanju općih kongregacija kardinala prije početka konklave i podatci o trima najizglednijim kandidatima za novoga papu, pri čemu se posebno naglašavaju čimbenici koji su utjecali na raspoloženje i stajališta kardinala. Nakon sažetih podataka o sudionicima konklave, iznosi se njezin tijek s detaljnim podatcima o glasovanju u svim izbornim krugovima, o sukobima među kardinalima i o izboru novoga pape, koji je uzeo ime Benedikt XV. Na kraju se iznose prve geste i prve mirovne poruke novoga pape.

Ključne riječi: *Pio X.; Sveta stolica; kardinal Merry del Val; početak Prvoga svjetskoga rata; konklava iz 1914; Benedikt XV.*

Uvod

Stota obljetnica početka Prvoga svjetskoga rata poklapa se sa stotom obljetnicom smrti pape Pija X. i izborom njegova nasljednika Benedikta XV. O tim je trima temama u okviru povijesti Katoličke crkve zapravo nemoguće govoriti odvojeno. Početak rata snažno je utjecao na papu Pija X., koji se duboko razočarao činjenicom da nije uspio spriječiti rat, ali još više zbog toga što se u samo nekoliko dana u rat uključilo osam europskih država, čime je on prerastao regionalni sukob koji je papa već nekoliko godina predviđao. Osjećajući se nemoćno da išta poduzme, osamdesetogodišnji Pio X. zapao je u depresivno stanje, što je utjecalo na njegovo fizičko zdravlje te je nakon nekoliko dana bolesti preminuo. Na konklavu, koja je održana prema novim pravilima što ih je propisao upravo Pio X., također je snažno utjecao netom započeti rat. Premda se o svemu tome kritički i dokumentirano pisalo, ipak ostaje činjenica da su se ti događaji obrađivali uglavnom u kontekstu nekih širih

tema, ponajprije unutar biografija i hagiografija Pija X. i Benedikta XV., potom u kontekstu kritičkoga propitivanja uloge Svete stolice u doba Prvoga svjetskoga rata i u kontekstu povijesti papinskih izbora. Drugim riječima, ova tematika, osobito konklava iz 1914., premda nije u potpunosti zanemarena, ipak je zapostavljena u korist većih i širih tema. To osobito vrijedi za crkvenu historiografiju na hrvatskome jeziku koja ovu tematiku kratko obrađuje gotovo isključivo u okviru povijesti papinskih izbora. Upravo ta činjenica potaknula nas je da smrt pape Pija X., konklavu koja je potom slijedila te izbor Benedikta XV. i njegove prve mirovne poruke promotrimo u kontekstu početka Prvoga svjetskoga rata i kritički predstavimo hrvatskim čitateljima.

Papa Pio X. i početak Prvoga svjetskoga rata

Historiografija, osobito crkvena, naglašava kako je papa Pio X. predviđao ratni sukob u Europi. Papa je uistinu još od 1911. svojem državnomu tajniku, kardinalu Rafaelu Merryju del Valu y Zulueta znao govoriti o lošem razvoju političkih događaja u Europi te je u tom smislu spominjao 1914. kao prijelomnu godinu. Sljedećih su godina njegove slutnje postale još čvršće, ali i očitije, što dokazuje činjenica da je u svibnju 1913. brazilskom veleposlaniku prigodom njegove oprostajne audijencije rekao kako je sretan što se vraća u Brazil jer tako neće svjedočiti ratu koji će izbiti u Europi (Burkle-Young 2000: 95).

Godinu dana kasnije, 25. svibnja 1914., na tajnom konzistoriju, posljednjem u kojem je kreirao nove kardinale,¹ Pio X. govorio im je kako europske države srljaju u rat i upozorio da u ono turbulentno doba jedini mir dolazi od križa Kristova, te dodao: »Danas više nego ikada treba tražiti taj mir, kada vidimo da se posvuda staleži dižu protiv staleža, narodi protiv naroda, ljudi protiv ljudi, i da međusobna neprijateljstva, koja su svakoga dana sve oštrije, često naglo završavaju u strašnim sukobima. Iskustvom i ugledom znameniti muževi, kojima je na srcu dobro država i ljudskoga društva, zajednički traže načine kako spriječiti strašne pokolje koje donosi rat i kako osigurati svijetu blagodat trajnoga mira. Ipak, ovo izvrsno nastojanje imati će malo ploda, ako se istovremeno ne pokuša u ljudska srca usaditi zakone pravde i ljubavi. (...) Kada u ljudskim mislima više nema mjesta za Božju objavu i kada ih više ne obuzdava stega kršćanskih zakona, zar je onda čudno ako veliko mnoštvo, zapaljeno slijepom strašću, juri strmoglavce niz cestu propasti, nagovoreno od vođa koji ne misle ni na što, osim na osobne interese?« (Pius X. 1914a: 254).

Kada su mu 28. lipnja javili za Sarajevski atentat, Pio X. sasvim je realno procijenio da će taj događaj biti okidač za rat, pa je kratko kazao: »Iskra velikoga požaraka«

¹ Često se navodi da je konzistorij 25. lipnja 1914. posljednji koji je održao Pio X., ali to je netočno. Naime nekoliko dana nakon toga konzistorija, koji je bio tajni, papa je 28. lipnja održao javni konzistorij, i to je bio njegov posljednji (Acta consistorii 1914: 262–277).

(Šarić 1952: 27). Povukao se potom u svoju privatnu kapelu i dugo ostao u molitvi za ubijenoga austrougarskoga prijestolonasljednika i njegovu suprugu, ali i za mir u svijetu (Burkle-Young 2000: 95).

Predviđanja Pija X. o ratnome sukobu u Europi očito nisu plod hagiografa koji bi ga htjeli prikazati kao svetoga proroka, premda ni toga ne nedostaje, nego proizlaze iz kritičke analize njegovih govora i kraćih komentara u određenim prigodama. Očito je papa bio dobro obaviješten o političkom stanju i događajima u Europi te je sa svojim suradnicima, ponajprije državnim tajnikom Merryjem del Valom, ispravno znao vrednovati i procjenjivati događaje te izvlačiti zaključke koji nisu samo njega upućivali na to da je ratni sukob na pomolu. Ipak, čini se kako papa nije bio svjestan da će se ratni požar toliko rasplamsati i zahvatiti cijeli svijet.

U kauzi za njegovu beatifikaciju, liječnik Pija X. svjedoči: »Sjećam se da mi je [Pio X.] rekao kako je vlastoručno pisao austrijskom caru, te ga zaklinjao da, ukoliko je do njega, spriječi nagovještaj rata, ali da je sve bilo uzalud« (Aubert 1981: 493). Francuski i talijanski tisak čak je objavio to navodno pismo, datirano 13. kolovoza, ali bila je riječ o krivotvorini, i to tako očitaj da Državno tajništvo Svete stolice nije smatralo potrebnim ni demantirati ga. Osim toga, pismu nema traga ni u vatikanskim ni u austrijskim arhivima, a državni tajnik Pija X., kardinal Merry del Val u kauzi za papinu beatifikaciju izrazio je ozbiljne sumnje da je ono postojalo. Pa ipak su se mnogi hagiografi pozivali na njega, a neki su otišli korak dalje i ustvrdili da je Pio X. namjeravao ekskomunicirati cara Franju Josipa zbog pokretanja rata. Ta je tvrdnja uistinu nevjerovatna, a u sačuvanim vrelima nigdje nema nikakve naznake koja bi omogućila makar kako klimavu pretpostavku ili nagađanje u tom smjeru. Štoviše, prema nepotvrđenim izjavama nekih svjedoka, zaključuje se da je papa rat što ga je pokrenula Austro-Ugarska smatrao opravdanim pa je, kada su ga s raznih strana poticali da intervenira za mir, navodno rekao: »Jedini monarh kod kojega bi se mogao založiti jest car i kralj Franjo Josip, jer on je za svega svojega života vjerno i lojalno odan Svetoj Stolici. No, upravo kod njega ne mogu intervenirati; jer rat što ga vodi Austro-Ugarska posvema je pravedan...« (Aubert 1981: 494).

Koliko god da je dvojbeno je li papa izrekao navedene riječi, one ipak vjerno odražavaju njegovo viđenje situacije, ali nipošto ne znače, čak i ako su istinite, da je Pio X. podržavao rat, a još su manje dokaz njegova huškanja cara Franje Josipa da napadne Srbiju. Prema svjedočanstvu Celestina Albina de Cigale, kada je austrijski veleposlanik pri Svetoj stolici došao informirati papu o gotovoj stvari i tom prigodom zatražio njegov blagoslov za vojsku katoličkoga monarha koja kreće u rat, Pio X. mu je odgovorio: »Recite caru da ne mogu blagosloviti ni rat ni one koji su rat htjeli«. Potom je navodno dodao: »Neka se car smatra sretnim što nije primio prokletstvo nasljednika Kristova« (Aubert 1981: 493–494). Mnogi autori, uglavnom oni čija su djela hagiografske naravi, tvrde da je papa tom prigodom austrougarskome veleposlaniku također kazao: »Blagoslovit ću mir, a ne rat!« (Forbes 1918: 164).

Otpравниk poslova bavarskoga poslanstva pri Svetoj stolici, barun Otto von Ritter pisao je 26. srpnja svojoj vladi kako papa »odobrava oštar postupak Austrije prema Srbiji«, a slično je 29. srpnja pisao i otpravnik poslova austrijskoga poslanstva pri Svetoj stolici, grof Moritz von Pállfy o svom razgovoru s državnim tajnikom Svete stolice, kardinalom Merryjem del Valom: »Notu upućenu Srbiji, koju je označio krajnje oštrom, kardinal je usprkos tomu bez rezerve odobrio te istovremeno indirektno izrazio nadu da će Monarhija i izdržati. Dakako, smatrao je kardinal, da je šteta što Srbija nije već ranije »ukroćena« jer bi to tada možda pošlo za rukom lakše i bez toliko velikog uključivanja nepredvidivih mogućnosti nego danas«. Potom je grof Pállfy dodao da takvo razmišljanje kardinala Merryja del Vala »odgovara i papinu načinu mišljenja, jer je Njegova Svetost tijekom posljednjih godina više puta sa žaljenjem izjavila da je Austro-Ugarska propustila da ukroti svojega opasnog susjeda na Dunavu« (Aubert 1981: 494).

Nakon što su gornje tvrdnje grofa Pállfya objavljene, kardinal Merry del Val odgovorio je nedvojbenim pojašnjenjem: »Istina je da sam poslije groznog zločina u Sarajevu grofu Pállfyju rekao da Austrija mora ostati tvrda i da ima pravo na najautentičniju naknadu i zaštitu svoje egzistencije, ali nisam nikada izrazio nadu ili mišljenje da će se Austrija latiti oružja« (Aubert 1981: 494–495).

Kada se izjava grofa Pállfya usporedi s pojašnjenjem kardinala Merryja del Vala, onda se jasno vidi kako je »neki diplomat ponekad sklon da neko nijansirano, ili samo natuknuto, mišljenje iznese kao da je formalno bilo izrečeno kako bi dokazao da mu je uspjelo uvjeriti svojega sugovornika u pravednu stvar svoje zemlje« (Aubert 1981: 495). Tomu treba dodati činjenicu da je određenim krugovima oko cara Franje Josipa iskrivljanje papina stajališta u korist rata moglo poslužiti da otklone kolebljivost i sumnje staroga monarha i da ga što prije nagovore na objavu rata.

Iz pojašnjenja kardinala Merryja del Vala može se jasno iščitati njegovo i papino stajalište u predvečerje Prvoga svjetskoga rata. Svjesni da je u Sarajevu počinjen zločin ne samo protiv nadvojvode Franje Ferdinanda i njegove supruge nego i protiv cijele Austro-Ugarske Monarhije, jer se pucanj u prijestolonasljednika smatrao pucnjem u samu Monarhiju, papa i njegov državni tajnik su nedvojbeno smatrali da Austro-Ugarska Monarhija ima pravo na naknadu i zaštitu, koja je podrazumijevala pravedno kažnjavanje organizatora i izvršitelja Sarajevskoga atentata. No ni papa ni njegov državni tajnik pritom nisu priželjkivali rat ni poticali Austro-Ugarsku Monarhiju da ga pokrene, premda su sigurno slutili da će do rata doći, osobito Pio X., koji je o tome govorio već nekoliko godina. Doduše, i on i kardinal Merry del Val su nedvojbeno pretpostavljali i nadali se da će biti riječ o ograničenom sukobu regionalnih razmjera, a ne svjetskih.

No kada je Austro-Ugarska Monarhija 28. srpnja 1914. objavila rat Srbiji, na što je Rusija očekivano odgovorila svrstavanjem na stranu Srbije i djelomičnom mo-

bilizacijom, a Njemačka upozorila da će odgovoriti ratom ako Rusija ne poduzme demobilizaciju, bilo je jasno da će rat imati šire razmjere. Rusija je odbila demobilizirati svoju vojsku, pa joj je Njemačka 1. kolovoza objavila rat, a Francuska je istoga dana započela mobilizaciju. Potom je njemačka vojska 1. i 2. kolovoza zauzela Luksemburg i zatražila od Belgije da joj dopusti prolaz na putu prema Francuskoj, kojoj je 3. kolovoza objavila rat. Velika Britanija je 4. kolovoza ultimatumom zatražila od Njemačke da poštuje suverenitet i neutralnost Belgije, što je Njemačka već bila prekršila pa joj je Velika Britanija istoga dana objavila rat, a Srbiji se 5. kolovoza pridružila Crna Gora objavivši rat Austro-Ugarskoj Monarhiji. Tako se u manje od deset dana u sukob uključilo osam europskih država i započeo je Prvi svjetski rat.

Gledajući bespomoćno kako europske države jedna za drugom srljaju u rat, papa Pio X. uputio je 2. kolovoza katolicima diljem svijeta poruku u kojoj kaže: »Dok je gotovo čitava Europa povučena u vrtlog najpogubnijega rata, o čijim opasnostima, nevoljama i posljedicama nitko ne može razmišljati a da ne osjeti tugu i nemir, ni Mi ne možemo a da ne budemo pogođeni i da nam dušu ne tišti najgorča bol jer smo zabrinuti za sigurnost i za živote tolikih građana i naroda. Usred ovog strašnog preokreta i opasnosti Mi duboko osjećamo i shvaćamo da nam očinska ljubav i apostolska služba nalažu da duše vjernika usmjerimo prema Onome od koga jedino može doći pomoć, prema Kristu, Knezu mira i svemoćnom posredniku između Boga i ljudi. Stoga potičemo katolike diljem svijeta da se, predvođeni svećenicima, puni pozdanja okrenu Njegovu prijestolju milosti i milosrđa; svećenici povrh toga neka, prema zapovijedi biskupa, predvode javne molitve u svojim župama, kako bi milosrdni Bog, pobožnim molitvama potaknut, otklonio što je moguće prije zlokobni požar rata i nadahnuo vođe naroda mislima mira, a ne sukoba« (Pius X. 1914b: 373).

Iz svega se vidi kako papu Pija X. nije iznenadio početak rata, nego činjenica da je on gotovo preko noći zahvatio toliko europskih država, pri čemu je bilo za očekivati da će se još proširiti. To je porazno djelovalo na papu koji je 2. lipnja 1914. ušao u osamdesetu godinu života te nije imao snage odlučnije nastupiti protiv rata. Razočaranje koje je doživio dok je bespomoćno gledao kako rat započinje i ubrzano se širi, malodušje koje ga je zbog toga obuzelo i depresivno stanje u koje je zapao imali su tolik učinak na njegove riječi i djela da se osjećao nemoćnim za bilo što drugo osim za molitvu i za pozivanje katolika diljem svijeta da i oni mole za mir. Sve to utjecalo je i na njegovo fizičko zdravlje, pa je iznenada obolio i nakon nekoliko dana bolovanja, kako pišu historiografi i hagiografi, umro slomljena srca.

Smrt pape Pija X.

Zdravlje osamdesetogodišnjega Pija X. već barem godinu dana bilo je krhko i povremenu je ozbiljno bolovao, a 1913. preživio je infarkt. Ipak, početak rata dočekao je u dosta dobrom zdravstvenom stanju, ali ga je to teško pogodilo i praktički bacilo

u depresiju, na koju su se 15. kolovoza nadovezali simptomi prehlade i grlobolje. Došla su dvojica njegovih liječnika, koji su ustvrdili da nije teško bolestan i da će za koji dan potpuno ozdraviti. Premda se 18. kolovoza činilo da je papa blizu ozdravljenja, jer je ujutro bio za svojim radnim stolom te je tijekom dana obavljao neke poslove i primio jednoga franjevca u privatnu audijenciju, sutradan ujutro njegov se kapelan zabrinuo kada ga papa nije pozvao u uobičajeno vrijeme. Samoinicijativno je ušao u njegovu sobu i vidio da je papa u velikoj boli. Liječnici su ovoga puta ustanovili plućnu kongestiju i rekli državnom tajniku, kardinalu Merryju del Valu da je papino zdravstveno stanje krajnje teško, na što je ovaj odmah naredio da mu se podijele sakramenti umirućih. Svjestan svoga stanja, Pio X. je teškom mukom izgovorio svoju posljednju rečenicu: »Posvema se predajem (u volju Božju, op. a.)!« (Burkle-Young 2000: 96; Forbes 1918: 156–157).

Kardinal Merry del Val istoga je dana poslao brzojave kardinalima diljem svijeta obavještavajući ih da je papa na samrti i da što prije krenu u Rim. Kako je bio kolovoz, većina je kurijalnih kardinala i prelata bila izvan grada, inače poznatoga po nenasosno vlažnom ljetnom zraku. Tako se u poslijepodnevnim satima osim Merryja del Vala od kardinala uz papu našao još jedino Gaetano Bisleti. Bile su prisutne i dvije papine sestre, njegov nećak i nećakinja te više prelata Apostolske palače. Kada je navečer prispio, kardinal Diomede Falconio zatekao je vatikanska vrata zaključana, pa je mogao ući tek nakon što je vikom dozvao pripadnike Papinske švicarske straže. Svi prelati i članovi papine obitelji stajali su pred otvorenim vratima njegove sobe, kako stajanjem u samoj sobi ne bi ometali dotok svježega zraka. Kada je njegov vjerni državni tajnik Merry del Val u jednom trenutku ušao u sobu, papa ga je pratio pogledom i pokušao raširiti ruke u želji da ga zagrli. Merry del Val sjeo je na krevet uz njega i papa mu je stisnuo ruku. Nemoćan išta progovoriti, na taj se način oprostio od svojega najbližega suradnika. Nešto prije ponoći Merry del Val je, na uporno nagovaranje nazočnih, otišao u svoj apartman kako bi se odmorio. Malo više od sat vremena kasnije, 20. kolovoza 1914. u 1.15 sati papa Pio X. je mirno preminuo u snu, okružen svojom obitelji i suradnicima (Burkle-Young 2000: 97–98; Forbes 1918: 167–168).

Papinu smrt službeno utvrđuje kardinal kamerlengo, tj. komornik Svete Rimске Crkve. U to je doba tu službu obavljao Francesco Salesio della Volpe, kojega je papina iznenadna bolest zatekla na godišnjem odmoru u Imoli. U Vatikan je stigao nekoliko sati nakon papine smrti. Prema odredbama i tradiciji, odjenuo je propisanu odjeću i došao do pokojnikova tijela. Tri je puta zazvao Pija X. krsnim imenom, a kako preminuli papa nije odgovorio na njegove zazive, kamerlengo je službeno proglasio: »Vere Papa mortuus est!« (Uistinu, papa je mrtav!) (Burkle-Young 2000: 98; Didović 1914: 156–157).

Nova pravila za održavanje konklave

Pio X. je za papu bio izabran 4. kolovoza 1903. u konklavi koja je u povijesti Crkve zapamćena po posljednjem upletanju svjetovnih vlasti u izbor rimskoga biskupa. Naime jedan od glavnih kandidata za novoga papu u toj konklavi bio je kardinal Mariano Rampolla, državni tajnik pokojnoga pape Lava XIII., koji je sukreirao i podržavao papinu profrancusku politiku. Upravo zbog toga Austro-Ugarskoj Monarhiji bilo je neprihvatljivo da on bude papa, pa je car Franjo Josip, služeći se starim pravom katoličkih monarha, uložio veto na izbor kardinala Rampolle za papu. To je jako odbojno djelovalo na sve kardinale, a osobito na kardinala Giuseppea Melchiorra Sarta, koji je potom izabran za papu te je Crkvom upravljao kao Pio X. Poučen tim neugodnim iskustvom iz konklave u kojoj je sam izabran za papu, odlučio je onemogućiti bilo kakvo upletanje svjetovnih vlasti u izbor pape u budućnosti. Stoga je već u siječnju 1904. posebnom konstitucijom ukinuo pravo veta što su ga na izbor pape imale Francuska, Španjolska i Austrija, a kardinalima je pod prijetnjom unaprijed izrečene ekskomunikacije zabranio prihvaćati bilo kakve prijedloge i utjecaje svjetovnih vlasti na izbor pape, pa makar bili izraženi u obliku obične želje. Kardinale više nisu smjeli prenositi u konklave zahtjeve i želje svjetovnih vlasti, a spomenute države više nisu smjele ulagati veto na izbor nekoga kardinala za papu, pa je tako konačno dokinuta višestoljetna praksa upletanja svjetovnih vlasti u izbor pape (Jakulj 2007: 83; Vesely 2005: 255).

Riješivši spomenuti problem, Pio X. temeljito je proučio propise o izboru pape i već na Božić 1904. proglasio konstituciju *Vacante Sede Apostolica*, kojom ih je u potpunosti promijenio. Budući da je nakon njegove smrti, upravo u konklavi iz 1914., ta konstitucija prvi put primijenjena te je u skladu s propisima Pija X. izabran njegov nasljednik, nije naodmet ukratko prikazati tu konstituciju, osobito neke njezine važnije odredbe.

U uvodnom dijelu konstitucije Pio X. dokinuo je sve odredbe svojih prethodnika o izboru pape, ostavivši na snazi samo svoju konstituciju iz siječnja 1904., potom je u prvom dijelu donio odredbe o načinu upravljanja Crkvom dok je Apostolska stolica prazna, te o poslovima koje je u to doba potrebno obaviti, posebno s obzirom na ovlasti kardinalskoga kolegija i kongregacija. U drugome dijelu konstitucije uređio je sve što se odnosi na konklavu. Donio je detaljne odredbe o izbornicima rimskoga biskupa, o poslužiteljima i drugim osobama koje ulaze u konklavu, o ulasku u konklavu, o klauzuri u konklavi i o čuvanju tajne o svemu što se u njoj govori i događa, o načinu izbora, o svemu čega se pri izboru treba pridržavati ili što treba izbjegavati, o prihvaćanju i proglašenju izbora, te o posveti i krunidbi novoga pape (Jakulj 2007: 84–85).

Prema odredbama Pija X. izbornici rimskoga prvosvećenika su isključivo kardinali, pod uvjetom da imaju barem red đakonata.² Pravo sudjelovanja u konklavi imali su čak i oni kardinali koji su bili kažnjeni nekom crkvenom kaznom, poput izopćenja ili zabrane bogoslužja, ali u konklavi nisu smjeli sudjelovati oni kardinali koji su svrgnuti ili su se sami odrekli kardinalskoga dostojanstva. Čim prime vijest o papinoj smrti, svi kardinali koji nisu zakonito spriječeni dužni su doći u mjesto gdje će se održati izbor novoga pape, s tim da se na njihov dolazak smije čekati najviše deset dana, a potom konklava mora započeti s nazočnim kardinalima. Oni koji su u mjesto održavanja konklave pristigli nakon njezina početka nisu smjeli u nju ući, baš kao što je bio zabranjen izlazak iz konklave prije njezina kraja, osim u slučaju bolesti. Pod prijetnjom unaprijed izrečene ekskomunikacije, nitko u konklavu nije smio unositi ni iznositi iz nje bilo kakvu tiskanu ili rukom pisanu građu (Jakulj 2007: 86–86).

Da bi izbor pape bio valjan, Pio X. odredio je da ga se mora obaviti na jedan od triju propisanih načina: nadahnućem,³ nagodbom⁴ ili pojedinačnim tajnim glasanjem. Papa je još jednom ponovio svoju odredbu o zabrani upletanja svjetovnih vlasti u izbor pape vetom, a kardinalima je zabranio da glasuju sami za sebe i odredio da bi takav njihov glas bio ništav. Kardinalima i svima koji su prisustvovali konklavi bilo je strogo zabranjeno da tijekom biranja i nakon obavljenog izbora otkrivaju bilo što vezano uz glasanje, osim uz papino izričito dopuštenje. Za valjan kanonski izbor novoga pape trebale su najmanje dvije trećine glasova nazočnih kardinala izbornika, a izabrani je činom prihvaćanja svojega kanonskoga izbora za službu rimskoga biskupa odmah postao papa i stjecao punu vlast koju ta služba nosi (Jakulj 2007: 87–88).

² Kardinali su podijeljeni u tri reda: kardinali dakoni, kardinali prezbiteri i kardinali biskupi. Premda je takva podjela još na snazi, od doba pape Ivana XXIII. svi kardinali moraju biti posvećeni za biskupe, što ipak ne remeti spomenutu naslovnu podjelu unutar kardinalskoga kolegija (Jakulj 2007: 108–109).

³ Izbor nadahnućem najstariji je oblik izbora rimskih biskupa koji se primjenjivao još u počecima kršćanstva, a podrazumijevao je da svi izbornici bez iznimke slobodno, spontano i jednodušno izabiru određenu osobu, što se onda smatralo posebnim djelovanjem Duha Svetoga. Taj oblik izbora pape dokinuo je Ivan Pavao II. 1996. godine (Jakulj 2007: 17–18, 55, 99–100, 263–264).

⁴ Izbor nagodbom obavljao se tako da kardinali izbornici svoje izborno pravo prenesu na trojicu, petoricu ili sedmoricu kardinala, koji su se potom povlačili u posebnu sobu i obavljali izbor pape u ime čitavoga kardinalskoga kolegija. I taj oblik izbora pape dokinuo je Ivan Pavao II. 1996. godine (Jakulj 2007, 86, 263–264).

Opće kongregacije kardinala i glavni papabili

Tijelo Pija X. pokopano je 23. kolovoza u kripti ispod vatikanske bazilike, a sutradan je na općoj kongregaciji kardinala pročitana njegova kratka i jednostavna oporuka (Didović 1914: 157). Potom se pozornost kardinala usmjerila na organiziranje konklave. Općoj kongregaciji od 26. kolovoza, kojoj je, unatoč lošem zdravlju, predsjedao dekan kardinalskoga kolegija Serafino Vannutelli, prisustvovala su 32 kardinala. Na toj i ostalim općim kongregacijama snažno su se nametali integristi, skupina uglavnom kurijalnih kardinala koja je favorizirala konzervativna stajališta pape Pija X. i njegova državnoga tajnika Merryja del Vala. Priželjkivali su papu koji će nastaviti stopama svoga prethodnika, posebno u pogledu beskompromisnoga stajališta prema svjetovnim pitanjima, osobito onima u vezi s odnosom prema političkim vlastima. S druge im je strane neprihvatljiv bio kandidat progresivne struje koji bi u pitanjima socijalnoga nauka, odnosa prema svijetu i političkim vlastima bio na tragu prethodnoga pape Lava XIII. i njegova državnoga tajnika Mariana Rampolle, kojega upravo Pio X. nakon svoga izbora za papu nije potvrdio u službi, nego je na njegovo mjesto postavio Merryja del Vala (Burkle-Young 2000: 101).

Činjenica da se Europa nalazila u ratu je uvelike utjecala na profiliranje papabila, tj. kandidata za novoga papu. Načelno je među izbornicima postojao konsenzus da za papu ne biraju kardinala iz jedne od zaraćenih država kako, vodeći se rodoljubnim osjećajima, ne bi pokazao pristranost. To je iz izborne utrke eliminiralo ukupno šesnaest kardinala iz pet zaraćenih zemalja, tj. šest kardinala iz Njemačkoga Carstva i Austro-Ugarske Monarhije s jedne strane i deset kardinala iz Francuske, Belgije i Velike Britanije s druge. Izbor je tako uglavnom ograničen na kardinale iz tada još neutralne Italije, koji su ionako tradicionalno već stoljećima u konklavama imali najveće izgleda. No i među njima su isključeni oni koji su tada ili ranije u životu bili na diplomatskoj službi u nekoj od zaraćenih država, jer se moglo dogoditi da i oni zbog simpatija ili antipatija prema tim državama budu pristrani. Kada se osim toga uzelo u obzir dob i zdravstveno stanje pojedinih kardinala, opće karakteristike njihova karaktera, intelektualne i duhovne težnje, te njihova teološka promišljanja i poželjne diplomatske sposobnosti, svima je još prije početka konklave vjerojatno bilo jasno da su trojica glavnih kandidata za novoga papu: šezdesetdvostruki kurijalni kardinal Domenico Serafini, pedesetpetogodišnji nadbiskup Pise Pietro Maffi i pedesetdevetogodišnji nadbiskup Bologne Giacomo della Chiesa (Gurugé 2010: 272–273; Vesely 2005: 258–261).

Benediktinac Domenico Serafini, rođeni Rimljanin, bio je nadbiskup Spoleta od 1900., potom od početka 1904. apostolski delegat u Meksiku, a početkom 1912. dolazi u Rim i djeluje kao jedan od važnijih članova Kongregacije svetoga oficija, nekadašnje Kongregacije rimske i opće inkvizicije, a današnje Kongregacije za nauk vjere. Kardinalom ga je kreirao Pio X. na tajnom konzistoriju 25. svibnja 1914., po-

sljednjem na kojem je kreirao nove kardinale. Pratio ga je glas učena i pobožna kardinala, ali i sjena Kongregacije svetoga oficija, tj. činjenica da je kao njezin član za pontifikata Pija X. sudjelovao u antimodernističkoj kampanji, koja se okomila na sve one crkvene službenike, uključujući i biskupe, koji su bili sumnjivi zbog modernizma, tj. zbog prihvaćanja nekih suvremenih trendova u teologiji što ih je Crkva (uglavnom s razlogom) osudila kao krivovjerne. Budući da je zadaća Kongregacije svetoga oficija bila bdjeti nad crkvenom doktrinom, njezini su članovi budnim, a često i suviše sumnjičavim okom pratili sve što se događalo u Crkvi, osobito u području teologije. Nerijetko su bez razloga sumnjicali pojedine teologe, osuđivali njihova djela i teološka stajališta, premda se kasnije pokazalo da u nekima uistinu nije bilo ničega krivovjernoga, te im zabranjivali javnu djelatnost. Tako su gušili razvoj teološke misli i osuđivali teologe, od kojih su mnogi kasnije rehabilitirani. Premda kardinal Serafini nije spadao među najluće progonitelje onih koje se sumnjicalo za modernizam, ipak je kao član Kongregacije svetoga oficija sudjelovao u tome, zbog čega je njegova kandidatura za papu bila neprihvatljiva svima koji se nisu slagali s antimodernističkom kampanjom. No integristička struja kurijalnih kardinala u njemu je vidjela izvrsnoga kandidata, ne sumnjajući da će nastaviti stopama Pija X. u svakom pogledu, pri čemu su ipak najviše računali da će u odnosu prema svjetovnim vlastima i političkim problemima njegov pontifikat biti vjerni nastavak pontifikata Pija X. (Burkle-Young 2000: 101).

Kandidat progresivističke struje Pietro Maffi, rodom iz lombardijskoga mjesta Corteolona, bio je profesor filozofije i prirodnih znanosti u sjemeništu u Paviji, gdje je 1890. utemeljio meteorološki opservatorij te od 1900. do 1912. izdavao i uređivao periodik *Rivista di fisica, matematica e scienze naturali*. Objavio je više članaka i djela s područja geofizike, meteorologije i astronomije, od kojih mu je najpoznatije djelo *Nei cieli* iz 1896., koje je doživjelo desetak izdanja. Imenovan je pomoćnim ravenskim biskupom 1902., ali je već 1903. premješten za nadbiskupa Pise. Kardinalom ga je kreirao Pio X. na konzistoriju 15. travnja 1907. Kad je riječ o sudjelovanju vjernika laika u politici i u vezi s odnosom prema svjetovnim vlastima i političkim pitanjima, nije dijelio konzervativna i isključiva stajališta pape Pija X., zbog čega je nakon njegove smrti privukao pozornost progresivista kao njihov kandidat za novoga papu. Smatrali su ga osobom širokih pogleda koja bi, ako bude izabrana za papu, promicala slobodni razvoj svih znanosti, uključujući i teologiju, te osobom koja bi zauzela dijaloški stav prema svjetovnim pitanjima i političkim vlastima. Nisu nimalo sumnjali da bi otupio oštricu antimodernističke borbe, ali su se s druge strane bojali da bi mogao progoniti antimoderniste, što bi otvorilo novu nepoželjnu frontu u Crkvi. Osim toga, zamjerao mu se izraženi nacionalizam, osobito bliskost savojskoj dinastiji.⁵

⁵ O kardinalu P. Maffiju postoji više objavljenih djela, od kojih izdvajamo dvije publikacije novijega datuma: *Pietro Maffi Arcivescovo di Pisa (1903–1931)*. Pisa 2012; Mauro Del Corsa: *Cardinale*

Drugi kandidat progresivističke struje bio je bolonjski nadbiskup Giacomo della Chiesa, rodom iz Genove. Odmah nakon svećeničkoga ređenja dospio je u Kongregaciju za izvanredne crkvene poslove, odakle 1882. odlazi za tajnika apostolskoga nuncija u Španjolskoj, ali se već 1883. vraća u Rim, i to u Državno tajništvo Svete stolice. Ondje je dosta brzo napredovao u karijeri, te je od 1887. bio predstojnik ureda državnoga tajnika kardinala Mariana Rampolle, a od travnja 1901. njegov zamjenik, tj. supstituit državnoga tajnika Svete stolice. Na toj službi ostao je i u prvim godinama pontifikata Pija X., do imenovanja bolonjskim nadbiskupom u prosincu 1907. godine. Della Chiesa je kao kandidat za novoga papu načelno trebao biti prihvatljiv svima koji nisu željeli nastavak prethodnoga pontifikata i onima koji su u nekom trenutku došli u sukob s Rimskom kurijom, a takvih je uvijek bilo mnogo. Naime della Chiesa je i sam svojedobno kao njegov zamjenik došao u sukob s državnim tajnikom Merryjem del Valom i tako pao u nemilost Pija X., pa je poslan za nadbiskupa u Bolognu, što se smatralo kaznom jer je tako odstranjen iz Rimske kurije. Osim toga, već se kao sigurnu činjenicu spominjalo da će ga papa imenovati nuncijem u Španjolskoj, što je i sam della Chiesa priželjkivao, ali je nekoliko dana prije objave imenovanja došlo do promjene odluke i, kako je spomenuto, poslan je u Bolognu. Ni tu nije bio kraj njegovim poniženjima i nepravdi koja mu je nanesena. Uz imenovanje bolonjskim nadbiskupom tradicionalno je dolazio i kardinalski šešir. Uglavnom su već na prvom konzistoriju nakon imenovanja na tu službu bolonjski nadbiskupi bili kreirani kardinalima, ali u della Chiesinu slučaju kardinalsko imenovanje nije došlo punih sedam godina. Tek 25. svibnja 1914. Pio X. kreirao ga je kardinalom, i to u zadnjem konzistoriju u kojem je kreirao nove kardinale (Burkle-Young 2000: 101–102)⁶.

Broj kardinala koji su pristizali u Rim ubrzano se povećavao. Ujutro 27. kolovoza općoj kongregaciji prisustvovala su 42 kardinala, tj. deset više nego prethodnoga dana. Popodne toga dana pet kardinala s područja Austro-Ugarske Monarhije i Njemačkoga Carstva razgovaralo je o mogućim kandidatima, te su donijeli zajedničku odluku da neće glasovati za kandidata skupine integrista, ali većini ni kardinal Maffi kao kandidat progresivista nije bio prihvatljiv jer su smatrali da previše odiše modernističkim duhom i da je preveliki nacionalist. Najprihvatljiviji im je bio della Chiesa, a osim njega kardinal Pietro Gasparri. Dva dana kasnije je u Rim stigao i nadbiskup Veszprema koji je dijelio njihovo mišljenje, baš kao i dobar dio ostalih netalijanskih kardinala. Neki od njih nisu imali ništa protiv pokojnoga pape, ali bili su svjesni da se za njegova pontifikata pogoršao odnos Svete stolice prema državama iz kojih su dolazili, pa su željeli spriječiti daljnje pogoršanje odnosa, osobito imajući u

Pietro Maffi (1858–1931). *Il vescovo scienziato*. Pisa 2012.

⁶ Osim spomenute trojice, kao kandidati za novoga papu, ali s mnogo manje izgleda, spominjali su se kardinali Pietro Gasparri, Rafael Merry del Val y Zulueta, Basilio Pompili i Domenico Ferrata (Burkle-Young 2000: 101; Gurugé 2010: 273).

vidu započeti rat, te popraviti stanje opredjeljujući se za kandidata koji ne dolazi iz integrističke struje odane smjeru Pija X. (Burkle-Young 2000: 103–105).

Unatoč strogim odredbama pape Pija X. o nemiješanju svjetovnih vlasti u izbor pape, što je, kako smo vidjeli, značilo da kardinali u tom pogledu ne smiju prihvaćati nikakve uvjete ni prijedloge svjetovnih vlasti, čak ni ako su izraženi samo kao želje, ipak je austrijski ministar vanjskih poslova, grof Leopold Berchtold pokušao utjecati na kardinale iz Austro-Ugarske Monarhije. Svojem veleposlaniku u Vatikanu poslao je upute u kojima je za kardinala Domenica Ferratu izjavio da je previše sklon Francuskoj, a za kardinala Pietra Maffija da je uvjereni talijanski nacionalist. Zbog toga izbor jednoga od te dvojice ne bi bio po volji Monarhiji, dok bi izbor Domenica Serafinija bio sasvim prihvatljiv i prikladan jer je učen i pobožan te nema nikakvih političkih predrasuda. Preko veleposlanika ministar Berchtold poručio je kardinalima iz Monarhije kako on ni na koji način ne želi utjecati na izbor pape, ali ipak napominje kako je i Monarhiji i Crkvi u interesu da kardinali ne izaberu papu koji će biti sputan nacionalnim ili političkim osjećajima. Njegove želje i mišljenje, kojima je jasno sugerirao izbor Domenica Serafinija za papu, kardinali iz Austro-Ugarske Monarhije ipak nisu uvažili (Burkle-Young 2000: 101–102; Vesely 2005: 258–259).⁷

Tijek »ratne« konklave

Pridjev *ratna* uistinu najbolje opisuje konklavu iz 1914. Bila je ratna jer je održana u ozračju početka Prvoga svjetskoga rata, ali i zbog sukoba među samim kardinalima. U trenutku kada je Pio X. napustio svjetsku pozornicu, kardinalski kolegij imao je ukupno 65 članova i svi su imali pravo sudjelovati u konklavi, jer u to doba nije postojala odredba da kardinali s navršениh 80 godina gube pravo sudjelovanja u konklavi.⁸ No zbog ratnih okolnosti kardinali su teško pristizali u Rim, pa prvih dana nakon papine smrti nitko nije mogao pretpostaviti koliko će ih stići na vrijeme za konklavu. Na posebne poteškoće naišao je belgijski kardinal Desiré Mercier, jer je Njemačka još 3. kolovoza napala njegovu domovinu te 20. kolovoza, baš na dan kada je preminuo papa Pio X., okupirala njezin glavni grad Bruxelles i grad Malines, u kojem je sjedište Mercierove nadbiskupije. Uz dopuštenje okupacijskih vlasti, kardinal se odmah 20. kolovoza uputio u Rim vlakom, posljednjim za neko vrijeme, jer su Nijemci potom prekinuli putnički željeznički promet (Gurugé 2010: 273; Kellogg

⁷ Nakon pomnoga raspitivanja u Rimu i uz konzultacije s ministrom Leopoldom Berchtoldom, austrougarski veleposlanik pri Svetoj stolici sastavio je popis od deset papabila. Zanimljivo je da se na njegovu vrhu nalazio kardinal Domenico Ferrata, a odmah ispod njega kardinal Giacomo della Chiesa (Burkle-Young 2000: 102).

⁸ Četrdesetoricu od njih kardinalima je kreirao Pio X., a sedamnaesticu njegov prethodnik Lav XIII., te su potomji sudjelovali i u konklavi iz 1903. kada je izabran Pio X. (Gurugé 2010: 272).

1920: 102). Za razliku od njega, američki kardinali William Henry O'Connell i James Gibbons, koji su na put krenuli 21. kolovoza, zbog rata nisu na vrijeme stigli na konklavu. Kardinal Gibbons zapisao je da je parobrod kojim su putovali, stigavši do europskoga kontinenta, morao izbjegavati njemačke podmornice, pa je u Napulj stigao tek 3. rujna u 5 sati. Talijanske vlasti stavile su im na raspolaganje auto kojim su u 11.50 stigli u Rim, no konklava je već bila završena pa su samo mogli saslušati proglašenje novoga pape (Feller 1960: 184–185).

Unatoč ratnim problemima u Vatikan je na održavanje konklave prispjelo čak 57 kardinala, od kojih je 55 bilo iz Europe. Preostalih pet europskih kardinala ispričalo se zbog zdravstvenih problema ili starosti, a dvojica spomenutih kardinala iz Sjedinjenih Američkih Država i jedan iz Kanade, premda su se uputili na konklavu, nisu uspjeli stići na vrijeme. Većina sudionika konklave, gotovo dvije trećine, bili su Talijani – njih 31. Od ostalih, šest je bilo Francuza, pet Španjolaca, četiri s područja Austro-Ugarske Monarhije, po dva iz Portugala, Velike Britanije i Njemačkoga Carstva, te po jedan iz Belgije, Irske i Nizozemske. Od kardinala izvan Europe, pristigao je samo jedan iz Sjedinjenih Američkih Država, koji se u trenutku papine smrti zatekao u Švicarskoj, i – na opće iznenađenje – jedan iz Brazila. Također treba naglasiti da su od 57 sudionika konklave čak dvadesetorica bili članovi Rimske kurije, što im je omogućavalo da – ako nastupe jedinstveno – blokiraju bilo čiji izbor za papu jer su imali više od jedne trećine glasova pa je bez barem jednoga njihova glasa bilo nemoguće izabrati novoga papu. Prosječna dob kardinala u konklavi bila je nešto viša od 66 godina. Najmlađi je bio četrdesetosmogodišnji Merry del Val, a najstariji osamdesetšestogodišnji Angelo Di Pietro. Za izbor novoga pape trebali su glasovi najmanje dvije trećine nazočnih kardinala, tj. 38 glasova (Conclavis 1914: 484–486).

Organizacijske poslove za konklavu obavio je kardinal kamerlengo Francesco Salesio della Volpe, a predsjedao je dekan kardinalskoga kolegija Serafino Vannutelli. Konklava je započela 31. kolovoza i potrajala do 3. rujna (Conclavis 1914: 493–494). Njezin tijek, rezultati ukupno deset skrutinija (izbornih krugova) i sukobi među kardinalima ostali bi nepoznati i povjesničari bi bili osuđeni na pretpostavke i nagađanja, koja ne bi mogli dokazati, da bečki nadbiskup, kardinal Friedrich Gustav Piffel, nije vodio dnevnik. Premda je time izravno teško prekršio odredbe Pija X. o čuvanju tajne o događajima u konklavi i time upao u unaprijed izrečeno izopćenje, kardinal Piffel mnogo je toga zabilježio u svom dnevniku, ali bez motiva da to ugleda svjetlo dana. Na svom je dnevniku napisao da ga se spali nakon njegove smrti, ali se to nije dogodilo, nego su njegovi zapisi objavljeni i tako je svima zainteresiranima omogućen »ulazak u konklavu« iz 1914 (Zizola 1993: 194).

No u konklavu je »ušao« i Prvi svjetski rat. Njemački su kardinali na početku konklave pročitali u ime svojih vjernika pismo na francuskom jeziku kojim se opravdava početak rata, a francuski i belgijski kardinali suprotstavili su im se pismom u

ime svojih vjernika. U konklavu su, unatoč strogoj zabrani Pija X. da kardinali dok traje konklava komuniciraju s vanjskim svijetom i primaju vijesti izvana, ipak pristizale novosti o ratnim zbivanjima, pa je tako kardinal Piffl mogao u svom dnevniku opisivati tijek bitke kod Lemberga između austrougarske i ruske vojske, dok je francuskom kardinalu Louisu Billotu stigla vijest da su mu na bojišnici poginula dva nećaka (Gurugé 2010: 273; Pollard 2000: 59).

Ušavši 31. kolovoza u konklavu, kardinali toga dana nisu pristupili glasovanju, nego tek sutra ujutro u 9.27, kako je to precizno zabilježio kardinal Piffl. U prvome skrutiniju kardinali Pietro Maffi i Giacomo della Chiesa dobili su po 12 glasova, Basilio Pompili devet, Merry del Val sedam, a Domenico Serafini četiri glasa, dok su još dvojica kardinala dobila po dva glasa i još sedam kardinala po jedan glas. U drugome skrutiniju Maffi i della Chiesa dobili su po 16 glasova, koliko je Maffi zadržao i u trećem skrutiniju, dok je broj glasova za della Chiesu narastao na 18. U četvrtom skrutiniju Maffi je dobio 15 glasova, a della Chiesa 21. Broj glasova za kardinala Pompilija je od prvotnih devet porastao u drugome skrutiniju na 10, ali je u trećem i četvrtom ponovno dobio po devet glasova, dok je Merry del Val u prva tri skrutinija zadržao sedam glasova, ali je u četvrtome dobio šest. Iznenađujuće je bilo što je kardinal Domenico Serafini kao najistaknutiji kandidat integrista u prvome skrutiniju dobio samo četiri glasa, a potom je u sljedeća tri skrutinija dobivao samo po dva, pa se činilo da je njegova kandidatura propala. No sutradan će se omjer snaga promijeniti u njegovu korist (Zizola 1993: 195).

Prvoga su se izbornoga dana konklave kao dvojica glavnih kandidata istaknuli Giacomo della Chiesa i Pietro Maffi. Kako je obojicu podupirala progresivna struja, bilo je za očekivati podjele i sukobe unutar te struje, što bi moglo ići na ruku integristima. To se očitovalo odmah prije drugoga skrutinija, kada je kardinal Antonio Agliardi, bivši apostolski nuncij u Beču i vicedekan kardinalskoga kolegija, pozvao njemačke i austrougarske kardinale da glasuju za Maffija, a ne za della Chiesu, jer je Maffi iznimno inteligentan, dok je della Chiesa mediokritet i samo dobar birokrat. No kardinal Piffl piše u svom dnevniku da su svi njemački i austrougarski kardinali, osim jednoga, unatoč tomu u sljedećim skrutinijama nastavili glasovati za della Chiesu. Stoga ih je kardinal Felix von Hartmann, nadbiskup Kölna, uvečer upozorio kako ne bi trebali glasovati za della Chiesu jer bi njegov izbor bio uvreda pokojnomu papi Piju X. Upravo ga je taj papa uklonio iz Državnoga tajništva Svete stolice jer je nastavio djelovati u duhu bivšega državnoga tajnika Mariana Rampolle nakon što papa ovoga nije potvrdio u službi, nego je na njegovo mjesto doveo Merryja del Vala. No von Hartmannova stajališta potom su poprimila krajnje neugodan i uvredljiv ton kada je rekao da della Chiesa ima nasilnu narav i da nije reprezentativan, misleći time na njegov izgled, ponajprije na njegov jako nizak stas. Svakako, nije uspio uvjeriti ostale njemačke i austrougarske kardinale da prestanu glasovati za della Chiesu (Zizola 1993: 195).

Sutradan, 2. rujna ujutro započeo je novi skrutinij, koji je pokazao da su se kardinali u međuvremenu međusobno dogovarali komu će dati glas. Struja integrista fokusirala je svoje glasove na Domenica Serafinija, koji je prethodni dan završio sa svega dva glasa, a sada je u prvom skrutiniju 2. rujna dobio čak 10 glasova. Potom je u drugome skrutiniju dobio 17 glasova, u trećem 21 i u četvrtome 24 glasa. Merry del Val, također kandidat integrista, koji je prethodni dan završio sa šest glasova, dobio je samo dva glasa u prvome skrutiniju drugoga izbornoga dana, nakon čega više nije dobio nijedan glas, pa je njegova kandidatura propala, baš kao i kandidatura kardinala Basilia Pompilija, koji je prethodni dan završio s devet glasova, da bi potom 2. rujna prvo dobio šest glasova, potom dva, nakon čega ni on više nije dobivao glasove. Tako je kao jedini kandidat integrista ostao kardinal Domenico Serafini (Zizola 1993: 195).

I među progresivistima došlo je do grupiranja glasova, i to oko della Chiesa. Kardinal Maffi, koji je prethodni dan završio s 15 glasova, ubrzano je 2. rujna gubio glasove. U prvom skrutiniju toga dana dobio je 13 glasova, potom sedam, pa dva, nakon čega više nije dobivao glasove. S druge pak strane, della Chiesa je u prvome skrutiniju 2. rujna dobio 20 glasova, što je, doduše, bio glas manje od broja kojim je zaključio prethodni dan, ali je potom počeo dobivati sve više glasova. U drugome skrutiniju dobio je 27 glasova, u trećem 31, a u četvrtome 32 glasa, te mu je na kraju dana, kako bi dosegnuo potrebnu dvotrećinsku većinu, nedostajalo samo šest glasova (Zizola 1993: 195).

Kraj drugoga izbornoga dana u konklavi iznjedrio je dva glavna kandidata za novoga papu. Bili su to kandidat progresivista Giacomo della Chiesa s 32 glasa u posljednjem skrutiniju i kandidat integrista Domenico Serafini s 24 glasa. Nedvojbeno je kako su svi kardinali slutili da će jedan od te dvojice sutradan biti izabran za papu. Svjestan toga, esztergomski nadbiskup i ugarski primas, kardinal János Csernoch rekao je kardinalu Piffllu kako je Serafini kandidat kardinala Gaetana de Laija i ostalih kurijalnih kardinala koji samo žele sačuvati svoje položaje u Rimskoj kuriji. Stoga kardinal Csernoch zaključuje da de Lai radi samo za osobnu korist pa za papu, kao i ostali kurijalni kardinali, želi izabrati kardinala kojim će moći slobodno upravljati kao marionetom, zbog čega su se odlučili za Serafinija (Zizola 1993: 196).

Posljednjega dana konklave, 3. rujna, održana su dva skrutinija. U prvome je della Chiesa dobio dva glasa svoga rivala i tako ih je imao 34, dok je Serafini dobio 22 glasa. Konačno, u drugome skrutiniju toga dana, odnosno desetome u cijeloj konklavi, della Chiesa je dobio 38 glasova, tj. točno dvije trećine, što je bilo dovoljno za kanonski valjan izbor (Zizola 1993: 195). No struja integrista, predvođena kardinalima Rafaelom Merryjem del Valom i Gaetanom de Lajjem, usprotivila se izboru i optužila della Chiesu da je glasovao sam za sebe, što znači da je vlastitim glasom dosegnuo dvotrećinsku većinu i tako sam presudio da bude izabran za papu. U tom bi slučaju

izbor bio nevaljan, poništio bi se i kardinali bi nastavili konklavu. Stoga su integristi zatražili da se provjere glasački listići kako bi se utvrdilo za koga je glasovao della Chiesa.⁹ Teško je danas dokučiti je li to bio očajnički pokušaj Rimske kurije da poništi della Chiesa izbor u uvjerenju da je uistinu postupio nečasno i glasovao sam za sebe, ili su mu kurijalni kardinali, znajući da nije glasovao sam za sebe, na taj način ipak htjeli dati do znanja da je izabran tijesnom većinom, pri čemu ga većina njih ne podupire i poručuje mu da, unatoč kanonski valjanom izboru, nije dobrodošao u Apostolskoj palači u Vatikanu. Kako god, provjeravanjem glasačkih listića ustanovilo se da della Chiesa nije glasovao sam za sebe, što je on od prvoga trenutka i tvrdio, nego za svoga protukandidata, kardinala Serafinija¹⁰ (Zizola 1993: 196).

Nakon provjere glasovnica izbor kardinala Giacoma della Chiese za papu više nije bio upitan. Odabrao je ime Benedikt, postavši petnaesti papa toga imena. Potom je otišao u sobu u kojoj su unaprijed bile pripremljene tri papinske odore u tri različite veličine, kako bi jedna okvirno odgovarala onomu koga kardinali izaberu za papu. Kako je bio jako nizak, Benediktu XV. je i najmanja pripremljena odora bila prevelika, pa ju je krojač morao na mjestu skratiti i suziti (Burkle-Young 2000: 119; Pollard 2000: 67). Potom se vratio među kardinala koji su mu, jedan po jedan, prilazili i, prema tradiciji, iskazivali poštovanje i poslušnost ljubljenjem prstena i crvene cipele. Kada je kardinal Merry del Val pristupio novoizabranom papi, Benedikt XV. posluzio se riječima iz psalma 118. i, misleći na sebe i na svoj izbor za papu, kazao mu: »Kamen što ga odbaciše graditelji postade kamen zaglavni« (Ps 118, 22). Kardinal Merry del Val snašao se i odgovorio mu sljedećim stihom iz istoga psalma: »Gospodnje je to djelo: kakvo čudo u očima našim!« (Ps 118, 23) (Gurugé 2010: 274–275). Teško je danas odgonetnuti je li papa navedenom gestom želio staviti točku na stari sukob

⁹ Neki autori tvrde da je provjeru glasovnica zatražio kardinal Rafael Merry del Val (Gurugé 2010: 274), dok je to prema drugima zatražio kardinal Gaetano de Lai (Pollard 2000: 62). Ne želeći se upuštati u nagađanja i iznositi pretpostavke koje nije moguće provjeriti ni potvrditi, zadržavamo se na činjenici da su provjeru glasovnica zatražili integristi iz Rimske kurije. Takvo oprezno stajalište zauzeli su i neki drugi autori (Burkle-Young 2000: 119; Jakulj 2007: 89; Vesely 2005: 261; Zizola 1993).

¹⁰ Provjera glasačkih listića bila je moguća otkako je papa Grgur XV. 1622. propisao izgled glasovnice, određivši da svaki kardinal u njezinu gornjem kutu napiše svoje ime i prezime, a u donjem kutu da kraticom i brojkom označi neki citat iz Svetoga pisma. Potom je glasovnicu na tim dijelovima trebalo presaviti i zapečatiti, tako da se ne vide ime ni označeni citat. Tako se pri otvaranju glasovnica nije znalo tko je za koga glasovao, čime je zaštićena tajnost glasovanja, ali se to po potrebi moglo naknadno utvrditi, posebno ako je postojala sumnja da je netko glasovao sam za sebe i tako vlastitim glasom dosegnuo dvotrećinsku većinu, potrebnu za kanonski valjan izbor. Takvu praksu označavanja glasovnica i mogućnost provjere za koga je tko glasovao dokinuo je papa Pio XII. 1945. godine. Odredio je da za valjani kanonski izbor novoga pape treba postići dvije trećine plus jedan glas nazočnih kardinala. Time je izbjegnuta mogućnost da netko, glasujući sam za sebe, dosegne dvotrećinsku većinu i tako odluči o vlastitu izboru za papu, premda je i dalje ostala na snazi zabrana glasovanja za samoga sebe. Za papu tako više nije mogao biti izabran onaj tko nije dobio barem dvije trećine glasova nazočnih kardinala, bez obzira na to za koga je sam glasovao, pa je nestalo i potrebe za provjeravanjem glasovnica (Jakulj 2007: 102–103, 333; Vesely 2005: 184–185).

s kardinalom Merryjem del Valom ili je dao oduška trijumfalizmu, možda i s prizvukom cinizma. Ovisno o tome i kardinal Merry del Val nedvojbeno mu je odgovorio jednako pomirljivo ili jednako cinično.

Početak pontifikata pape Benedikta XV. i njegove prve poruke

Izbor i ime novoga pape *Urbi et Orbi* objavio je kardinal protodakon, ujedno kamerlengo Francesco Salesio della Volpe oko 12.00. Novi je papa potom podijelio svoj prvi blagoslov, ali ne s vanjske lođe sv. Petra koja gleda prema svečevu trgu, nego s unutrašnje lođe koja gleda prema samoj vatikanskoj bazilici. Tim je činom, koji su učinila i dvojica njegovih prethodnika, dao do znanja da je tzv. rimsko pitanje još neriješeno (Gurugé 2010: 273). Nakon tri dana, 6. rujna, Benedikt XV. okrunjen je trostrukom papinskom tijašom. No iz solidarnosti s ratnim stradalicima i bijedom koja je pogodila mnoge žitelje, krunidba nije obavljena u bazilici sv. Petra, nego u Sikstinskoj kapeli, u mnogo skromnijem obliku negoli je bilo uobičajeno (Conclavis 1914: 500; Magjerec 1914: 453–455). Tako je novi papa odmah dao do znanja koliko suosjeća sa stradalicima rata i sa siromasima, ali i simbolično naznačio da će za svojega pontifikata osobito njima posvetiti pažnju i očinsku ljubav.

Samo pet dana nakon izbora za papu, Benedikt XV. je 8. rujna katolicima diljem svijeta uputio poruku u kojoj kaže da ga je odmah po izboru za papu »s užasom i neopisivim bolom« pogodio »strašni prizor čitavoga toga rata, s tolikim dijelovima Europe koje vidimo gdje se, ognjem i mačem opustošeni, crvene od krvi kršćanske«. U nastavku kaže da je, po uzoru na Krista koji mu je povjerio papinsku službu, spreman žrtvovati i svoj život, ako bi to pomoglo što bržem kraju rata. Stoga ništa neće propustiti učiniti u tom pogledu, te poziva vjernike i kler diljem svijeta da mu se pridruže u molitvama za mir. Obratio se i onima koji su u svojim rukama držali sudbinu naroda i zamolio ih: »One pak, koji ravnaju sudbinom naroda, molimo žarko i zaklinjemo neka se za spas ljudskoga društva već jednom odvaže ostaviti se svih svojih razmirica; neka promisle o tome da život smrtnika ionako prati previše tuge i jada, pa ga ne treba činiti još jadnijim i tužnijim; neka donesu odluku da je već dosta ruševina stvoreno, da je već dosta ljudske krvi proliveno; neka što prije započnu vijećati o miru i jedan drugome pružati desnicu; svaki će uistinu sebi i svome narodu steći prekrasnih darova od Boga; najvećih će zasluga steći za ljudsku građansku zajednicu; i neka znaju da će Nama, koji radi tolikoga meteža osjećamo nemale poteškoće na početku svoje apostolske službe, učiniti ono što nam je najmilije i za čim najviše težimo« (Benedictus XV. 1914a: 501–502).

Slično je Benedikt XV. pisao i u svojoj prvoj enciklici *Ad beatissimi Apostolorum*, objavljenoj 1. studenoga 1914. Kazao je kako osjeća ljutu bol kada vidi stanje u kojem se nalazi Europu, ali i cijeli svijet. Za to stanje papa kaže da je tako loše da »po ljudskom pamćenju ne bijaše možda strašnijega i žalosnijega«. Dodaje: »Posvuda vla-

da prežalosna slika rata, te gotovo da i nema nešto drugo čime bi se bavile misli ljudske. Veliko je i izvanredno bogatstvo naroda koji se bore među sobom: zar je onda čudno što, opskrbljeni strahovitim oružjem koje je u zadnje doba iznašlo vojno umijeće, jedni druge nastoje uništiti nekom neobičnom okrutnošću? Neizrecivo je dakle stradavanje i klanje, dan za danom zemlja se natapa novom krvlju i napunja se ranjenim i mrtvim tjelesima« (Benedictus XV. 1914b: 566).

U nastavku enciklike papa napominje da ratom nisu pogođeni samo vojnici na bojišnici nego i svi ostali stanovnici svijeta, jer svakoga dana raste broj siročadi i udovica, te ožalošćenih i osiromašenih ljudi. Osim toga, rat je negativno utjecao na trgovinu, gospodarstvo, poljoprivredu, znanost, kulturu, umjetnost i na sve ostale segmente ljudske djelatnosti, pogodivši bogate i siromašne. Stoga se, još jednom pozivajući kršćane na molitvu za mir, ponovno obraća poglavarima zaraćenih država: »Molimo one u čijim se rukama nalazi sudbina država da Nas poslušaju. Jamačno ima drugih putova i načina kojima se može udovoljiti ako je povrijeđeno koje pravo. Neka ih ispitaju s dobrom nakanom i spremnom voljom, a neka odlože oružje. Govorimo to potaknuti ljubavlju prema svim narodima, a ne radi Nas samih. Neka ne dopuste da ova riječ prijatelja i oca bude uzaludna« (Benedictus XV. 1914b: 567).

Naglasivši da se u »upravljanju državama prestalo poštivati zapovijedi i uredbe kršćanske mudrosti, u kojima je sadržana stalnost i mir poretka«, što je dovelo do toga da se države »počnu tresti u temeljima«, papa u svojoj prvoj enciklici govori o četirima glavnim uzrocima teškoga stanja koje je naposljetku dovelo do rata. To su: nedostatak dobrohotnosti u međuljudskim odnosima, preziranje autoriteta pretpostavljenih, međusobni sukobi građanskih staleža i pohlepa za materijalnim dobrima. Pojašnjavajući svoju tvrdnju, Benedikt XV. kaže da se nikada prije nije tako puno govorilo i propovijedalo o bratstvu među ljudima, a s druge strane nikada prije ljudi nisu manje bratski postupali jedni prema drugima. Narode od naroda više dijele svađe nego granice, slojevi građana u istoj državi međusobno se svađaju i sukobljavaju, a pojedini moćnici vode se isključivo vlastitom korišću i sebeljubljem. Nikakav autoritet, pa ni Božji, više se ne poštuje, dok oholost, kao izvor svih zala, uzima sve više maha. Stoga, smatra Benedikt XV., nije čudno što je došlo do manjih svađa i sukoba među pojedincima, staležima i narodima, ali i do velikoga ratnoga sukoba (Benedictus XV. 1914b: 567–569).

U takvim okolnostima Benedikt XV. kao primarni cilj svojega pontifikata vidi nastojanje da ljubav Kristova što prije ponovno zavlada u ljudskim srcima. To je preduvjet za njegova ostala nastojanja koja će težiti tomu da se zavađene strane izmire i da se ubuduće izbjegnju slični sukobi. Stoga papa na kraju svoje prve enciklike upravlja Bogu molitvu da svijetom što prije zavlada mir, ali ne kao privremeno rješenje, nego kao trajno stanje, jer bez trajnoga mira nema napretka ljudskomu društvu (Benedictus XV. 1914b: 569–582).

Zaključak

Kritičko propitivanje posljednjih godina pontifikata Pija X. jasno upućuje na to da je papa predviđao ratni sukob u Europi, ali nije očekivao da će on prerasti regionalne razmjere i prerasti u svjetski rat. Kao osoba iskrene pobožnosti i duboke duhovnosti, Pio X. je glavni razlog za napetu političku situaciju u Europi i za nadolazeći rat vidio u klasičnoj definiciji grijeha: odvratanje ljudi od Boga i okretanje prolaznim stvarima, pri čemu je pohlepa za zemaljskim dobrima imala ključnu ulogu. Pogodenost Pija X. takvim stanjem i činjenicom da rat ne samo da je započeo nego je i gotovo preko noći zahvatio velik dio Europe, bila je svima očita. Ostarjeli, umorni i razvojem događaja duboko razočarani papa Pio X. nije imao snage snažnije nastupiti protiv rata, nego se ograničio na molitvu za mir i na pozivanje kršćana diljem svijeta da mu se u tome pridruže. No manje od mjesec dana nakon izbijanja rata, Pio X. je, premda osamdesetogodišnjak, iznenadno napustio svjetsku pozornicu, a kardinalski kolegij našao se u nezavidnoj situaciji jer je izbor novoga pape trebalo obaviti u ozračju netom započetoga Prvoga svjetskoga rata. U konklavi su se jedni uz druge našli kardinali iz međusobno zaraćenih zemalja, ali i iz međusobno suprotstavljenih polova unutar samoga kardinalskoga kolegija. Bez sumnje, Prvi svjetski rat imao je jednu od ključnih uloga u stvaranju kriterija za izbor novoga pape, ali i želja većine kardinala da se prekine tzv. antimodernistička kampanja u crkvenim redovima. Drugim riječima, za papu su željeli osobu koja će mirotvorno djelovati kako na vanjskopolitičkom tako i na unutarcrkvenom planu. Izbor kardinala Giacoma della Chiese za novoga papu bio je jasan znak da crkvena hijerarhija želi zaokret u pogledu odnosa prema političkim vlastima i svjetovnim pitanjima, ali i da su kardinali bili svjesni kako novi papa mora imati diplomatsko iskustvo, jer će samo takav papa moći upravljati Petrovom lađom u uzburkanome ratnome moru. Kao novoizabrani papa, Benedikt XV. je prvim potezima i porukama pozivao na mir i na solidarnost sa svima koji su ugroženi, a Prvi svjetski rat nazvao je »beskorisnim pokoljem«. Snažnom osudom rata i neprestanim mirovnim posredovanjem i zauzimanjem pokazao se doraslim teškoj situaciji u kojoj se njegov prethodnik nije najbolje snašao. Njegov izbor nedvojbeno je rezultat zrelog i odgovornog ponašanja većine kardinala u konklavi, kao i činjenice da ih većina nije vodila brigu o osobnim i uskim interesima, nego o općem dobru Crkve i zaraćenoga svijeta. Dokazuje to dnevnik kardinala Pifflla, koji otkriva ljudsko lice konklave i omogućuje njezinu kritičku analizu s korisnim poukama koje inače ne bi bilo moguće izvući. Sve to otvara put promišljanju o (ne)nužnosti apsolutne tajnosti konklava, koja kao praksa postoji tek nešto više od jednoga stoljeća.

LITERATURA

- Acta consistorii. *Acta Apostolicae Saedis* 6(1914) 8, str. 262–277.
- Aubert**, Roger: Početak I. svjetskog rata. U: Hubert Jedin (ur.): *Velika povijest Crkve, VI/2.*, Zagreb 1981., str. 490–496.
- Benedictus XV.**: Ad universos orbis catholicos hortatio. *Acta Apostolicae Saedis* 6(1914a) 15, str. 501–502.
- Benedictus XV.**: Ad beatissimi Apostolorum. *Acta Apostolicae Saedis*, 6(1914b) 18, str. 565–582.
- Burkle-Young**, Francis A.: *Papal Elections in the Age of Transition, 1878–1922.* Lexington 2000.
- Conclavis coadunatio electio et coronatio Summi Pontificis Benedicti XV. *Acta Apostolicae Saedis* 6(1914) 15, str. 473–500.
- De Carli**, Ferruccio: *Pio X e il suo tempo.* Firenze 1930.
- Didović**, Franjo: Iza smrti Pija X. *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske XLII*(1914) 18, str. 156–157.
- Feller**, John Quentin: Notations of Cardinal Gibbons on the Conclave of 1914. *The Catholic Historical Review* 46(1960) 2, str. 184–189.
- Forbes**, Francese Alice: *Life of Pius X.* New York 1918.
- Gurugé**, Anura: *The next Pope after Pope Benedict XVI.* New Hampshire 2010.
- Hayward**, Fernand: *Pio X.* Milano 1954.
- Jakulj**, Ivan: *Izbor pape od svetoga Petra do Benedikta XVI.* Split 2007.
- Kellogg**, Charlotte: *Mercier, the fighting Cardinal of Belgium.* New York–London 1920.
- Magjerc**, Juraj: Krunisanje sv. Oca Pape, Benedikta XV. *Katolički list* 65(1914) 39, str. 453–455.
- Pham**, John-Peter: *Heirs of the Fisherman: Behind the Scenes of Papal Death and Succession.* Oxford 2006.
- Pius X.**: Allocutio habita in consistorio die XXV maii anno MCMXIV. *Acta Apostolicae Saedis* 6(1914a) 8, str. 253–257.
- Pius X.**: Ad universos orbis catholicos hortatio. *Acta Apostolicae Saedis* 6(1914b) 11, str. 373.
- Pollard**, John F.: *The unknown Pope. Benedict XV (1914–1922) and the pursuit of Peace.* London 2000.
- Šarić**, Ivan Evangelist: *Pio X.* Madrid 1952.
- Vesely**, Ema: *Izbor pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.* Zagreb 2005.
- Zizola**, Giancarlo: *Il Conclave. Storia e segreti. L'elezione papale dal San Pietro a Giovanni Paolo II.* Roma 1993.

THE DEATH OF POPE PIUS X AND THE ELECTION OF BENEDICT XV IN THE ATMOSPHERE OF THE START OF THE FIRST WORLD WAR

Ivan Armanda

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography

ABSTRACT: This article deals with the death of Pope Pius X and the 1914 conclave, where his successor, Benedict XV, was elected, with these events put in the context of the start of the First World War. Facts are presented that testify that Pius X foresaw the war in Europe, and then we describe his reactions and standpoints on the eve of and immediately after the start of the First World War. The emphasis is put on the devastating effect the start of the war had on Pius X, who passed away less than

a month after the war started. After a brief overview of the new rules for holding conclaves, proscribed by Pius X himself, we present data about the holding of general congregations of cardinals before the start of the conclave, as well as the data on the three most likely candidates for the new pope, with special attention given to the factors that affected the mood and standpoints of cardinals. After brief data about the attendants of the conclave, we describe its course with detailed data about the votes in each of the ballots, conflicts between cardinals and the election of the new pope, who took the name Benedict XV. At last, we describe the first gestures and first messages of peace of the new pope.

Keywords: *Pius X; the Holy See; Cardinal Merry del Val; start of the First World War; the 1914 conclave; Benedict XV*